

РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ В РЕГІОНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

АМОСОВ О. Ю.

доктор економічних наук

КАРАЧЕНЦЕВА К. О.

здобувач

Харків

Ринок робочої сили в регіональному розрізі продовжує характеризуватися загостренням протиріч у соціально-трудомих відносинах, дисбалансом між попитом та пропозицією на ринку, невідповідністю компетенцій, що формуються у випускників навчальних закладів вимогам, що існують на робочих місцях. Таким чином, ринок робочої сили продовжує перебувати у трансформаційному стані, а процеси, що відбуваються на ньому, потребують уваги дослідників. Таким чином, питання, пов'язані із дослідженням стану на ринку робочої сили, залишаються актуальними.

Аналіз проблем, що постають на регіональних ринках робочої сили як при умові впливу кризових факторів, так і за умов сталого розвитку зазначених ринків, знаходять відображення в ряді досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, А. Рейнольдс, С. Ластерс, К. Маузер [1] при дослідженні регіональних ринків праці підкреслювали існування тісного зв'язку між місцевим, національним та міжнародним ринками праці, приділяючи значну увагу саме регіональним ринкам праці як первинному елементу цього ланцюга. Серед вітчизняних дослідників науково-методологічні засади розвитку регіональних ринків праці викладені в роботах Е. Лібанової [2]. Крім того слід визначити праці В. Василенка [3], А. Лісогор [4], А. Шевченко [5] та ін., де аналізується розвиток ринків праці в контексті регіонального розвитку, визначається специфіка розвитку регіональних ринків, розробляються сценарії розвитку ринків в умовах трансформаційних змін. Зокрема огляд сценаріїв та прогнозування подій, внаслідок розвитку ринку праці у Харківському регіоні надав поштовх авторам статті для проведення власного дослідження.

Метою роботи є обґрунтування теоретико-методичного підходу до дослідження ринку робочої сили регіону та визначення перспектив його розвитку.

Об'єкт – процеси функціонування ринку робочої сили регіону.

Досягнення мети зумовило постановку та вирішення наступних завдань:

- представлено етапи аналізу ситуації на регіональному ринку робочої сили за умови впливу кризових чинників;
- здійснено аналіз стану ринку робочої сили Харківського регіону у 2008 – 2009 рр.
- встановлено тенденцій на ринку робочої сили Харківського регіону, що дає змогу визначити перспективи його розвитку в межах певного сценарію.

Регіональні особливості антикризового управління ринком робочої сили визначаються умовами нерівного розвитку регіонів країни, що зумовлює необхідність пристосування методології економічного розвитку регіонів. Підкреслимо, що інструментарій, який пропонується в межах зазначеної методології, висвітлюється обмеженим колом науковців, серед яких домінує В. Василенко [3]. Дослідник вважає, що таким інструментарієм стає економічна діагностика. Діагностика – це визначення стану регіону, виявлення «регіональних хвороб», «патологій», «больових точок і вузьких місць» [3]. Але більш точним Василенко В. вважає наступне визначення: «сукупність спеціальних інформаційно-аналітичних технологій, які дозволяють: а) описати регіональні ситуації та проблеми, що вивчаються, у системі характерних для них ознак (параметрів, показників); б) ідентифікувати ці ситуації, тобто «прив'язати» їх до відомих типологічних груп; в) дати кількісну та якісну оцінку цим ситуаціям і проблемам, інакше кажучи, поставити остаточний діагноз; г) встановити і оцінити внутрішні та зовнішні причини продіагностованих станів» [6].

Мі цілком погоджуємося з точкою зору видатного вітчизняного дослідника та вважаємо, що надане визначення економічної діагностики цілком відповідає завданню, яке полягає у визначенні регіональних особливостей антикризового управління ринком робочої сили, а її здійснення має дати повне уявлення як про функціонування регіонального ринку робочої сили, так і розробити антикризове управління, виходячи із результатів, отриманих на кожному з етапів економічної діагностики. Зазначене вище узагальнюється логічним ланцюгом: структура – властивості – ознаки – риси – міра (засіб вимірювання) [3].

Узагальнюючи відомі підходи до аналізу ринку праці та беручи за основу методичні викладки В. Лексина, представимо аналіз регіонального ринку праці з метою антикризового управління ним у вигляді етапів: 1 етап – аналіз ситуації на регіональному ринку робочої сили в межах антикризового управління; 2 етап – ідентифікація ситуації на регіональному ринку робочої сили; 3 етап – надання кількісної та якісної оцінки ситуації на регіональному ринку праці, який знаходиться під впливом кризових чинників; 4 етап – встановлення причин продіагностованого стану та розробка можливих шляхів забезпечення антикризового управління на ринку робочої сили

На 1-му етапі здійснимо аналіз стану ринку робочої сили Харківського регіону, який відчув найбільший вплив кризи протягом 2009 р. та представимо опис ситуації. Припустимо, що ситуація на ринку робочої сили прямо або непрямо характеризується демографічною, соціально-економічною, науковою та науково-технічною, міграційною ситуаціями. Ідентифікація

ситуації, яка складає зміст другого етапу аналізу стану регіонального ринку робочої сили може бути представлена у наступному вигляді.

Аналіз впливу демографічної, соціально-економічної, наукової та науково-технічної, міграційної ситуацій на регіональний ринок праці дозволяє довести, що протягом 2008 – 2009 рр. ринок робочої сили зазнав впливу кризових факторів, але такий вплив не є руйнівальним, оскільки ринок до періоду, що аналізується, знаходився у стані дисбалансу. Вважаємо, що криза впливає в межах зазначених ситуацій таким чином:

– в межах демографічної ситуації слід зазначити, що в Україні тривалий час, фактично з 1993 р., відбувається сталий процес неухильного зменшення населення, у зв'язку з різким падінням народжуваності та зростанням смертності. Основні причини такого стану – значне погіршення соціально-економічної ситуації в Україні, що зумовило зубожіння значної частини населення, суттєве погіршення стану медичного обслуговування, несприятливі еколого-санітарні умови;

– в межах соціально-економічної ситуації – зниження реальних доходів населення, незважаючи на фактичного зростання середньомісячної заробітної плати, що зумовлене інфляційними процесами як в країні, так і у світовому співтоваристві. До того ж слід підкреслити, що в регіоні продовжується скорочення персоналу підприємств, які виходять на ринок робочої сили та займаються пошуком відповідних вакансій. Це відбувається внаслідок реалізації стратегії скорочення виробництва на промислових підприємствах, що складають ядро Харківського регіону. Несуттєве збільшення кількості офіційно зареєстрованих безробітних свідчить про те, що більшість працівників охоплені скритим безробіттям, яке кривить результати офіційної статистики та дає змогу наводити лише приблизні дані при аналізі ринку робочої сили.

В межах наукової та науково-технічної ситуації також спостерігається зменшення як кількості організацій, що займаються науковою та науково-технічною діяльністю – з 213 до 202, так і скорочення обсягів фінансування за рахунок Держбюджету 313,5 млн грн проти 335,8 млн грн. Таким чином, зробимо висновок про наявність негативного впливу, що зумовлюється як дефіцитом бюджетних коштів внаслідок незадовільного стану у промисловості, де мотивацією персоналу, так і кризовими чинниками, оскільки їх вплив у комплексі чинників супроводжується поглибленням проблем у розвитку провідних галузей економіки, зокрема мова йде про промисловість та будівництво.

В межах міграційної ситуації, незважаючи на покращення ситуації на загально регіональному рівні у 2009 р. у порівнянні з 2008 р., слід відзначити наявність процесів зовнішньої міграції, які супроводжуються переважачою кількістю осіб, що вибувають, та призводять до втрати трудового потенціалу як регіону, так і країни в цілому.

Таким чином, встановлення тенденцій на ринку робочої сили дає змогу визначити домінанту в регіоні того чи іншого сценарію. Дослідники, у тому числі західні відзначають три можливі сценарії: сценарій інтеграції, сценарій нової індустріалізації та інноваційного розвитку [7].

Сценарій інтеграції передбачає максимальну відкритість регіональної економіки, інтеграції вітчизняних підприємств у транснаціональні корпорації, уникаються обмеження щодо надходження іноземних капіталів та відмінняється мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення [7], ведення бізнесу полегшується, а інвестиційна діяльність іноземних держав максимально активізована. Такий сценарій в регіональному аспекті найбільш відповідає меті створення вільної економічної зони в Харківському регіоні. Щодо ринку праці, то він розвиватиметься в напрямку зростання потреби у спеціалістах сфери послуг, економіки та фінансів, управління персоналом. Загалом, затребуваність фахівців з вищою освітою буде утримуватися на достатньо високому рівні, разом із одночасним підвищенням значущості професійно-технічної освіти. Поступово посилюватиметься значення безперервної освіти, отримання якої забезпечуватиме конкурентоспроможність робочої сили. Також ймовірно уповільняться темпи розвитку малого та середнього бізнесу і створення робочих місць у цьому секторі через загострення конкуренції з боку великих національних і транснаціональних компаній. Особливістю цього сценарію є значне підвищення мобільності робочої сили всередині країни та її кон'юнктура перекваліфікація [7]. З одного боку такий сценарій є досить привабливим, а з іншого регіон втрачає своє економічне значення в межах України та може перетворитися у «філію» сильної глобальної спільноти, внаслідок низького рівня конкурентоспроможності вітчизняної робочої сили, товарів та послуг у світовому середовищі. До того ж регіон може втратити свій індустріальний потенціал, що створить передумови для подальшого оперування спекулятивним капіталом.

Другий сценарій отримав назву «нова індустріалізація». Концепція розвитку регіонів країни в межах даного сценарію базується на максимально сприятливому розвитку тих галузей регіонів, що домінували за часи існування Союзу та потенціал яких ще можна ефективно використовувати. З одного боку для Харківського регіону модернізація машинобудування має стратегічне значення, оскільки, як було зазначено вище, Харківський регіон був центром машинобудування в країні. З іншого боку така модернізація потребує значних коштів, яких в регіоні дефіцит, створення умов для випуску високоякісної продукції та забезпечення безперервного розвитку робочої сили, що також потребує фінансового внеску. Слід також пам'ятати, що держава не буде активізувати функціонування сфери послуг та втручатися у розвиток недержавних сфер діяльності. Таким чином, оскільки Харківський регіон за часи становлення України у якості незалежної держави демонстрував наявність різноспрямованих підприємств, дійдемо до висновку, що даний сценарій не може охоплювати всі сфери життєдіяльності країни, він також потребує суттєвої підтримки з боку держави, що обмежує незалежність регіону та вимагає структурної перебудови економіки.

Дослідниками пропонується і третій сценарій – сценарій інноваційного розвитку. Основний лейтмотив сценарію такий, що Україна «робить ставку на виперед-

жальний розвиток виробництв п'ятого та шостого технологічних укладів, дорогу висококваліфіковану робочу силу. «Локомотивами росту» виступають наука та інновації, а засобом формування конкурентних переваг – внутрішнє виробництво нових технологій та розвиток інтелектуального капіталу. Істотно збільшуються обсяги фінансування науково-технічних розробок – до 2,5–2,8% ВВП. За даними Центру досліджень ім. Г. М. Доброва НАНУ, структурна перебудова економіки за інноваційним сценарієм дозволить подвоїти реальний ВВП України вже до 2015 року [7]. При загальній привабливості регіональне слідування такого сценарію вважається найбільш складним, оскільки фундаментальні розробки, засобом яких створюються нові технології, фінансуються досить обмежено, через появу нових технологій на внутрішньому ринку інтелектуальної власності, який знаходиться на стадії формування, досить ускладнена. До того ж інтелектуальний капітал, природа якого ґрунтовно досліджена багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, в країні сформований, але його використання має бути покращеним. Такі тенденції встановлено у зв'язку з недосконалістю вітчизняного законодавства щодо невизначеності прав суб'єктів інтелектуальної власності, невмінням керівників підприємств ефективно управляти їх нематеріальними активами, недосконалістю вітчизняного бухгалтерського обліку, низькою мотивацією працівників щодо генерування зазначених об'єктів з огляду на фінансування.

Представлений сценарій інноваційного розвитку є найбільш ризиковим та складним з огляду на наявні ресурси в регіоні.

Аналіз особливості розвитку Харківського регіону дозволив авторам висунути гіпотезу розвитку за першим та другим сценаріями: інтеграції та «нової індустріалізації». Процеси інтеграції поширюються в країні і регіон не може залишатися «закритою системою» в цьому процесі. Щодо загроз, які можуть виникнути при даному сценарії, то є всі передумови для втрати регіоном первинного статусу у машинобудуванні. Але аналіз існуючого стану машинобудівних підприємств демонструє

необхідність або прискореної модернізації та реновації машин та обладнання, подальшої диверсифікації та перефільювання підприємств, або розвитку інших галузей в контексті світової глобалізації, що є більш реальним в сучасних умовах господарювання. Світова глобалізація приведе, з одного боку, до інтенсифікації міграційних процесів, а з іншого – до створення нових робочих місць, що позитивно вплине на стан регіонального ринку робочої сили. Щодо стану зазначеного ринку в межах другого сценарію, то найбільш вірогідним є зростання попиту на робочу силу, передусім на кваліфікованих робітників, а також представників інженерних спеціальностей. Можливий початок процесів часткового повернення українців, які виїжджали для тимчасової роботи за кордон, а також приплив робочих мігрантів з інших країн. Зазначені зміни також будуть позитивно впливати на ринок праці в регіональному контексті. ■

ЛІТЕРАТУРА

- 1. Reinold L., Masters S., Moser C.** Economics of Labor.– № 4. – 1987, P. 26
- 2. Лібанова Е. М.** Ринок праці в економічній системі: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. екон. спец. / Е. М. Лібанова, Д. П. Мельничук. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 261 с.
- 3. Василенко В.** Методологія економічної діагностики регіонів / В. Василенко // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 4-17.
- 4. Лісогор Л.** СОТ і ринок праці: переваги і виклики/ Л. Лісогор // Праця і зарплата. – 2008. – № 17 (597). – с. 5 – 7.
- 5. Шевченко Л. С.** Ринок праці: сучасний економіко-теоретичний аналіз: Монографія. – Харків: ФОРМ Вапнярчук Н. М, 2007. – 336 с.
- 6. Лексин В.** Региональная диагностика: сущность, предмет и метод, специфика применения в современной России (вводная лекция предлагаемого учебного курса) / В. Лексин // «Российский экономический журнал». – 2003. – №9 – 10. – С. 65.
- 7. Сандугей В. В.** Глобалізаційні чинники конкурентоспроможності українського ринку праці / Вісник Інституту економіки та прогнозування, 2007. – [Електронний ресурс]: www.ief.org.ua/2007.htm.